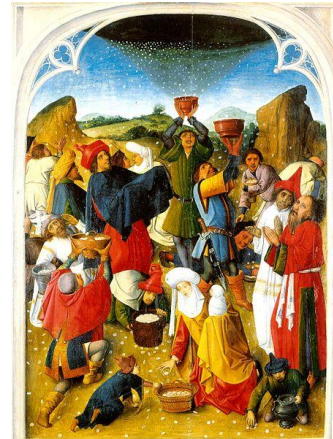

The Manna – Artwork

The Israelites Gathering Manna
Ercole de' Roberti

Gathering of the Manna
Unknown Artist

The Jews Gathering Manna
Nicolas Poussin

The Manna in Art

Introduction

In both Shemot 16 and Bemidbar 11, the Torah describes the manna, the food which Hashem miraculously provided for the nation of Israel throughout their wanderings in the desert. The three images portrayed here, one by Ercole de' Roberti,¹ one by an unknown Dutch artist,² and one by Nicolas Poussin,³ all describe the Israelites gathering the manna. The three artists differ in their conceptions of what the manna looked like, where and when it fell, and how the nation reacted to the miracle.

Contrasting Images

De Roberti

Roberti's colorful painting focuses on the act of gathering. The image is framed on three sides by the huts of the Israelites, while a line of figures collecting the manna fills the foreground. Moshe and Aharon stand to the left, watching the other Israelites scoop the sand-like manna into their sacks and bowls. Several people collect in pairs, others turn to bring the manna home to their families, while another eats on the spot. In the background, a clear blue sky lends the scene an atmosphere of serenity.

Unknown Artist

This artist chose to highlight the miraculous nature of the manna. There is no mistaking the heavenly source of the food, as large white circles rain from the sky. Many of the figures lift their pots to catch the falling bread while others look upwards with their hands clasped in prayer. In contrast to the other depictions, this one does not include Moshe and Aharon, nor any allusion to the Israelite campsite.

Poussin

Poussin's painting is the busiest of the depictions, containing dozens of figures set against a dark landscape. It is full of drama and movement. In the left foreground, several people lie on the floor, so weak from hunger they cannot stand. To their right, others scramble to scoop the manna into their vessels. One man pushes a little child out of his way in his rush to gather the food. Moshe and Aharon stand behind them, surrounded by thankful Israelites who look heavenwards with hands raised in gratitude. Moshe, too, raises his finger, apparently telling the nation that the manna is a gift from God. In the distance, the tents of the Israelite campsite are just visible.

Relationship to the Biblical Text

The artists' choices reflect certain ambiguities in the Biblical text and different possible interpretive stances:

What Did the Manna Look Like?

The unknown artist depicts the manna as large white circular drops, similar to big snowflakes drifting down from the sky. Poussin and de Roberti's manna, in contrast, look like small tan granules of sand on the floor. Which is closer to the Biblical description? In [Shemot 16:4](#) the manna is said to be "מַחֲסֶפֶס", while later in that same chapter it is described as being "קֶזַיִר גֹּד לֶבֶן". In Bemidbar 11:7, the text similarly states: "וְהָמֵן קֶזַיִר גֹּד הוּא וְעֵינֵינוּ קָעִין הַבְּדִלָה". Almost every term used in the descriptions, though, is not fully understood. What does "מַחֲסֶפֶס" mean?⁴ What type of material is "בְּדִלָה", and how was the manna similar to it? Which seed is a "קֶזַיִר", and is the manna being compared to it in shape, size, or color?

Where Did it Fall?

Roberti depicts the manna falling in the midst of the campsite itself, while both Poussin and the unknown artist have the nation gather their food at a distance from the Israelite tents. Which rendition is more faithful to the text? The verses are ambiguous. From [Bemidbar 11:9](#) it sounds as if the manna fell on the dew in the camp itself. [Shemot 16:4](#) and [Bemidbar 11:8](#) though, suggest that the people had to "go out" and "trek" to gather the food.⁵ This leads [Bavli Yoma](#) to suggest that the manna fell in different places. The righteous were able to gather it near their tents, while others had to travel to find it.

Nature versus Miracle

The unknown artist highlights the miraculous nature of the manna, having it fall straight from the sky so as to ensure that all recognize its heavenly source. Poussin and DeRoberti, in contrast, opted not to emphasize this aspect.⁶ Hashem's words, "I will rain down bread from heaven", clearly suggest, like the picture of the unknown artist, that this was a miraculous phenomenon. Nonetheless, one might still question the extent of the miracle. Was the manna purely supernatural, or, in bringing miracles, does Hashem try to work as much as possible within the laws of nature?⁷ See [Manna - Natural or Supernatural](#) and [Life in the Wilderness](#) for elaboration.

When Did the Manna Fall?

Both De Roberti and the unknown artist paint a blue sky, setting their scene during the day. Poussin's image, in contrast, is set against a dark sky, suggesting evening. When did the manna fall – in the morning or night? From [Shemot 16:13-14](#) it sounds as if the Selav came in the evening, while the manna arrived in the day. In contrast, [Bemidbar 11:9](#) suggests that the manna fell at night. One possible solution is that the manna fell while it was still dark, but was first ready to be collected in the morning.

Reaction to the Miracle

The unknown artist portrays almost all of his figures looking heavenwards to the source of food, with several standing in poses of thanksgiving. De Roberti's characters, on the other hand, are busy collecting the manna, oblivious to all else. Poussin offers an array of reactions – some Israelites stand in gratitude, others in wonder, while others fight over the food. How did the Israelites react to the miracle? Was it recognized as such? Did it cause internal strife and bring out the worst in some of the nation, as Poussin suggests, or did it bring the people closer to God and dependence upon Him?

¹ De' Roberti (c. 1450 - 1496) was an Italian artist of the early Renaissance. He was court painter to the Este family in Ferrara and is also known as Ercole Ferrarese. This painting is located at National Gallery, London.

² The artist is known after this work as the "Master of the Gathering of the Manna". The painting has been dated to the mid-15th century and is currently housed in the Charterhouse Museum, Douai.

³ Poussin (1594-1665) was an influential French painter, working in the Classical Baroque style. This painting is often pointed to as the model of French classicism. It hangs in the Louvre Museum, Paris, France. An analysis of the painting and many close-ups can be viewed [here](#).

⁴ As "מִן־הַמָּן" is a hapax legomenon, commentators have only this single context at their disposal. This leads to a variety of possibilities: revealed ([Rashi](#)), spread out ([Rashbam](#)), or circular ([Ibn Ezra](#)).

⁵ See the language of "וַיִּצְטַק הָעָם וַלְקַטְוּ" and "וַיִּצְטַק הָעָם".

⁶ Poussin decides not to focus on the actual manna at all, making it so small that it is nearly invisible.

⁷ See [Ibn Ezra](#) who claims to have seen something similar to manna, but then lists all the differences which verify that the manna could not have been the natural food that he saw. See also [Shadal](#) and [U. Cassuto](#) who cite opinions of those who attempt to identify the manna with known natural sources of nourishment and then analyze these suggestions.

Sources

Biblical Texts

שמות ט"ז: ד', י"ג-ט"ו, ל"א

(ד) ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתך אם לא.
 (יג) ויהי בערב ותעל השלל ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה. (יד) ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ. (טו) ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא פי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה.
 (לא) ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפחת בדבש.

במדבר י"א: ז'-ט'

(ז) והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח. (ח) שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אותו עגות והנה טעמו כטעם לשד השמן. (ט) ובקדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו.

Classical Texts

בבלי יומא ע"ה.

כתיב וברדת הטל על המחנה לילה [ירד המן עליו] וכתיב ויצא העם ולקטו וכתוב שטו העם ולקטו. הא כיצד?
 צדיקים ירד על פתח בתיהם, בינונים - יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו.

Medieval Texts

רש"י שמות ט"ז: י"ד

מחספס - מגולה, ואין דומה לו במקרא. ויש לפרש מחוספס לשון חפיסא ודלוסקמא שבלשון משנה. כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף, לשון (בראשית ל לז) מחשוף הלבן.

רשב"ם שמות ט"ז: י"ד

מחספס - אין חבר, ופתרונו לפי עניינו מפוזר ככפור שקורין גרישלא.

אבן עזרא שמות הפירוש הארוך ט"ז: י"ג

ויהי בערב בסוף היום בעצמו. ותעל השלל. אולי עלתה מפאת ים. שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי ישכב (איוב

לח, לז), טעם ירידה, ובמקום אחר כתוב וברדת הטל (במד' יא, ט). ירקב שם חוי, שאמר, כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תרנגביין, ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לע"ז מנ"א, כי קושיות רבות עמדו עליו. האחת, כי איננו יורד היום במדבר סיני, כי ההר ידוע. ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלצכ"ר, והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים. ועוד, אם תשימהו לשמש לא ימס, ועוד, כי בלילה לא יבאש. ועוד, כי איננו חזק, ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות. ועוד, כאשר יושם בלשון ימס. ועוד, כי איננו משביע שיוולד דם טוב, רק הוא נכנס ברפואות. ועוד, כי ביום הששי היה יורד משנה. ועוד, כי לא היה יורד בשבת. ועוד, כי ירד לכל מקום שיחנו. ועוד, כי עבר עמהם את הירדן, ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט.

אבן עזרא שמות הפירוש הארוך ט"ז: י"ד

דק מחוספס כמו עגול. ואין לו חבר. והאומר שהוא כמו מחשוף (ברא' ל, לז), שהוא בשין, אינו נכון, כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן, כמו יפיפית (תה' מה, ג), או העי"ן והלמ"ד, כמו ירקרק (ויקרא יג, מט), או הלמ"ד לבדה, כמו סגריר (משלי כז, טו), רק העי"ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א, כמו הגיגי (תה' ה, ב), כי אחר שחסר הה"א, נראה הגימ"ל כלמ"ד פעל, על כן כפלוהו. רק באותיות נראות לא מצאנו העי"ן כפול.

Modern Texts

מ"ד קאסוטו שמות ט"ז: י"ד

מתחיל כאן סיפור של מעשה פלאים, מעשה ירידת המן במדבר. אף הוא, כרוב מעשי הנסים המסופרים למעלה, מיוסד על תופעה טבעית מצויה במקום, וחורג ממסגרת הרגיל בממדיו ובפרטיו (עיין מה שכתבתי למעלה על קריעת ים סוף). הרקע הטבעי, לפי ש. בודנהיימר שלפני שנים אחדות חקר על העניין בחצי-האי סיני, הוא זה, שמינים אחדים של כנימות, הרגילים לחיות על עצי האשל המרובים במקום, מפרישים מגופם את יתרון הסוכר ששאבו מתוך העצים, בצורת טיפות שמתייבשות באויר החם של המדבר, ונעשות לכדוריות לבנבנות או צהבהבות. כדוריות אלו נופלות על הקרקע ונשארות שם עד שבאות הנמלים, אחר השעות הראשונות של הבוקר, ולוקטות אותן, או עד שלוקטים אותן בני אדם. הערבים קוראים להן בשם מן, וגם מן א-סמא, מן השמים (השווה דגן שמים, תהיל' ע"ח, כ"ד, ו-לחם שמים, שם ק"ה, מ'). הפרשות דומות של חרקים אחרים מצויות גם בארצות אחרות, וביחוד בעיראק, ואף הן נקראות בערבית בשם מן. הפלא שעליו מספר הכתוב אינו אלא כמותו המרובה של המן ופרטי הימצאו המיוחדים.

שד"ל שמות ט"ז: י"ד

ככפור: גליד הוא הטל הקרוש מפני הקור והוא גרגירים גרגירים, והנה המן הידוע ברפואות הוא מין שרף הנוסף מקצת עצים בזמנים ידועים, ובמדבר סיני נמצא ממנו הרבה הנוסף מעץ טמריסק בחדש סיון, וכבר היו גדולים ונכבדים מחכמי קדם שהאמינו שהוא יורד מן האויר על אילנות, והמן הנמצא בארץ פרס ונקרא בלשונם תרנגבין הוא לבן כשלג ודומה בצורתו לזרע גד, וגם הוא נמצא בקצת חדשי השנה בלבד ועל ענפי האילנות, וכן בסבוב ר' פתחיה בדברו על הרי אררט כתוב: וההרים מלאים קמשונים ועשבים, וכשירד הטל עליהם ירד המן עליהם, וחם השמש ונמס, ומי שמלקטים בלילה אם הוא ממתין הוא נמס, אלא לוקחים המן

עם הקמשונים ועם העשבים וחותכים אותם, כי קשים הם מאד ; והוא לבן כשלג, והעשבים והקמשונים מאד מרים, וכשמבשלים אותם עם המן יהיו מתוקים מדבש ומכל מיני מתיקה, ואם היו מבשלים אותם בלא קמשונים, אבריו היו מתפרדות מרוב המתיקה, והם כגרעינים קטנים ונתנו לו לאכול מעט ונמס בפיו והיה מתוק ונכנס בכל אבריו ולא היה יכול לסבול המתיקה, עכ"ל ; והנה עם כל מה שהשתדלו החוקרים והכופרים לקרב ענין המן אל הטבע, עדיין על כרחם להודות כי המן הידוע אצלנו איננו מזון, וזה מלבד שאר נסים שהיו במן, שלא היה יורד בשבת ושהיה יורד ביום הששי לחם משנה, ושבשאר ימים היה מתליע ולא ביום השבת, ועי' ראב"ע (פ' י"ג) ודון יצחק.